

Politechnika Gdańska 1968–1980. Portret społeczno-polityczny

PIOTR JUCHOWSKI

Piotr Abryszeński, Gdańsk–Warszawa: Instytut Pamięci Narodowej, 2022, 430 ss.

Uniwersytet Jagielloński
ORCID: 0000-0002-1622-3407

Historię uczelni i życia akademickiego w epoce PRL można ukazywać w różny sposób. W dotychczasowej historiografii ta problematyka najczęściej bywała poruszana podczas studiów i analiz związanych z wydarzeniami marcowymi z 1968 r. Pionierską rolę w tym zakresie odegrała praca Jerzego Eislera, który jako pierwszy podjął się próby wyjaśnienia przyczyn, przebiegu oraz skutków tamtych wydarzeń¹. Od początków III Rzeczypospolitej powstało także sporo prac ukazujących Marzec '68 choćby z punktu widzenia regionalnego. O represjach wymierzonych w studentów, o antysemityzmie i daleko idących czystkach kadrowych dowiadujemy się m.in. z monografii Juliana Kwieka², Włodzimierza Sulei³ czy Stanisława Jankowiaka⁴, na ten temat przygotowano także kilka edycji źródłowych⁵. Wiele o życiu uczelni w systemie komunistycznym można dowiedzieć się z artykułów poświęconych problematyce upartyjnienia i roli PZPR na uniwersytetach, o czym pisali m.in. Piotr Ośko czy Dorota Gałaszewska-Chilczuk⁶. Jeszcze inną perspektywę funkcjonowania świata akademickiego można wyczytać z prac, w których głównym przedmiotem analizy są organizacje studenckie funkcjonujące przy uczelniach⁷.

Stosunkowo niewiele jest natomiast publikacji, dzięki którym czytelnik jest w stanie poznać życie konkretnej uczelni w warunkach PRL. Za jeden z niewielu wyjątków można

1 J. Eisler, *Marzec 1968*, Warszawa 1991.

2 J. Kwiek, *Marzec 1968 w Krakowie*, Kraków 2008.

3 W. Suleja, *Dolnośląski Marzec '68: anatomia protestu*, Warszawa 2006.

4 S. Jankowiak, *Poznań i Wielkopolska w Marcu 1968 roku. „Taka jest prawda i innej prawdy nie ma”*, Poznań 2008. Na temat regionalnych opracowań Marca 1968 roku, zob. także, *Oblicza Marca 1968*, red. K. Rokicki, S. Stępień, Warszawa 2004, s. 73–223.

5 *Marzec '68 w Łodzi*, red. S.M. Nowinowski, Łódź 2010; *Marzec '68 w Białymstoku*, wybór, wstęp i oprac. U. Gierasimiuk, Białystok 2008; *Marzec 1968 w dokumentach*, wstęp i oprac. J. Kwiek, Kraków 2005.

6 D. Gałaszewska-Chilczuk, *Miejsce partii komunistycznej na „czerwonym” Uniwersytecie Marii-Curie Skłodowskiej w latach 1944–1989*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2008, nr 2(13), s. 261–281; P. Ośko, *Za fasadą. Komitet uczelniany w strukturze PZPR i jego wpływ na zarządzanie kadrami w latach 1948–1968. Zarys problemu na przykładzie Politechniki Warszawskiej*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2016, nr 27, s. 69–110.

7 R. Stemplowski, *Zrzeszenie Studentów Polskich w socjalizmie państwowym 1950–1973*, Warszawa 2020.

uznać monografię Marcina Kruszyńskiego poświęconą Uniwersytetowi Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944–1989, w której przedstawia on zarys dziejów lubelskiej akademii w epoce rządów komunistycznych⁸. Także w dwóch tomach zbiorowych poświęconych historii Uniwersytetu Warszawskiego i Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu można odnaleźć elementy analizy życia studenckiego, próbę analizy postaw kadry akademickiej, wpływu PZPR na uczelnię oraz głębsze wejrzenie w sytuację na tych uczelniach w okresie w tzw. polskich miesiący⁹. Tę potrzebną w badaniach historii najnowszej problematykę postanowił rozwinąć Piotr Abryszeński, przedstawiając czytelnikom książkę *Politechnika Gdańska 1968–1980. Portret społeczno-polityczny*. Jej podstawą jest praca doktorska obroniona przez autora na Uniwersytecie Gdańskim w 2020 r.

Pracę Abryszeńskiego wyróżnia nie tylko fakt, że zdecydował się on zająć uczelnią *stricte* techniczną z perspektywy cokolwiek humanistycznej. Autor postanowił wypełnić lukę badawczą towarzyszącą tematyce historii życia akademickiego w PRL w wart docenienia, nietypowy sposób. We wstępie zadeklarował, że jego podstawowym celem jest analiza dwóch studenckich generacji: Marca '68 oraz Czerwca '76. Pierwsze środowisko było świadkiem brutalnego stłumienia wolności akademickiej oraz czystek na uczelni, z kolei drugie pokolenie studentów przeżyło proces narodzin opozycji demokratycznej.

Pracę *Politechnika Gdańska 1968–1980* trzeba uznać za koncepcyjnie przemyślaną. Autor zawarł w niej wszystkie istotne problemy, które pojawiły się podczas badań. Początkowe i końcowy rozdział odnoszą się do wydarzeń, rozgrywających się podczas tzw. polskich

miesiący (Marzec 1968, Grudzień 1970, Czerwiec 1976 oraz Sierpień 1980) na Politechnice Gdańskiej. Środkową część książki Abryszeński poświęcił natomiast na analizę różnorodnych problemów, które odpowiadają społeczno-politycznym aspektom życia na gdańskiej uczelni w analizowanym przez niego okresie. W książce odnajdziemy wątki związane z życiem studenckim czy studencką obyczajowością (kabarety, organizacje studenckie) i tematy związane ściśle z historią polityczną PRL, jak np. upartyjnienie uczelni.

Istotnym walorem tej książki jest przedstawienie na przykładzie Politechniki Gdańskiej procesów, które zachodziły w całej Polsce. Widać to zwłaszcza w rozdziale poświęconym Marcowi 1968 r. Abryszeński odnosi się nie tylko do represji wobec studentów na PG, ale także przedstawia proces kształtowania się specyfiki systemu komunistycznego w tamtym okresie. Dariusz Stola zwracał uwagę, że kampania antysemitcka w latach 1967–1968 przypominała pod względem metod, intensywności oraz skali mobilizacji te z okresu uznawanego za totalitarny – stalinowskiego¹⁰. Jedną z istotniejszych cech różniących autorytaryzm od totalitaryzmu jest to, że ofiarą tego drugiego może być każdy obywatel, nie tylko angażujący się w działalność polityczną, a system polityczny ingeruje także w jego prywatność¹¹. Ten proces w odniesieniu do sytuacji z lat 1967–1968 opisuje Abryszeński. Przytacza on przykłady usunięcia z uczelni Damazego Tilgnera oraz Zbigniewa Wiśniewskiego, których jedynym „przewinieniem” wobec systemu komunistycznego było to, że w prywatnej korespondencji skrytykowali władze PRL za postawę wobec wojny między Izraelem a państwami arabskimi. Z pracy poświęconej Politechnice Gdańskiej można także dowiedzieć się, w jaki sposób

8 M. Kruszyński, *Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w latach 1944–1989. Zarys dziejów uczelni w warunkach PRL*, Lublin 2015.

9 *Dzieje Uniwersytetu Warszawskiego*, red. P.M. Majewski, Warszawa 2016; *Dzieje Uniwersytetu w Poznaniu w latach 1945–2019*, red. S. Janowski, T. Schramm, Poznań 2019.

10 D. Stola, *Kampania antysyjonistyczna w Polsce 1967–1968*, Warszawa 2000, s. 148–149.

11 Między innymi Marek Bankowicz, idący tropem klastycznych ujęć, zwrócił uwagę, że totalitaryzm dąży nie tylko do opanowania życia politycznego, ale także do podporządkowania życia prywatnego swoich obywateli. Zob. szerzej: M. Bankowicz, *Autorytaryzm i totalitaryzm – analiza porównawcza*, [w:] *Totalitaryzm XX wieku: idee, instytucje, interpretacje*, red. W. Kozub-Ciembroniewicz, H. Kowalska-Strus, B. Szlachta, Kraków 2007, s. 26, 30–31, 35–36.

szukanowano zarówno naukowców pochodzenia żydowskiego, jak i tych, którzy nienależycie popierali linię partii w okresie Marca '68. Na mikroprzykładzie gdańskiej uczelni Abryszeński bez wątpliwości udowadnia, że w tym okresie ofiarą totalitarnej nagonki mógł być każdy.

Praca Abryszeńskiego ukazuje czytelnikowi także inne meandry dziejów PRL. Niektórzy badacze słusznie zwracają uwagę, że lata siedemdziesiąte nie tylko nie były okresem obywatelskiej wolności (co oczywiście!), ale wręcz pod względem mechanizmów funkcjonowania systemu przypominały czasy stalinowskie¹². Jednym z elementów gierkowskiego neostalinizmu była centralizacja i unifikacja ruchu młodzieżowego, a za jej cel trzeba uznać pogłębioną ideologizację młodszych pokoleń Polaków. Realizację tego procesu w mikroskali Piotr Abryszeński opisuje w IV i VII rozdziale książki. Autor zwrócił uwagę m.in. na metody i narzędzia, dzięki którym partyjne władze chciały kształtować postawę studentów, czyli szkolenia, obozy studenckie, a także praktyki robotnicze. Recenzowana praca ukazuje powrót do „socjalistycznej dyscypliny studiów” oraz skutki monopolizacji działalności wychowawczej i organizacyjnej. Organizacyjną konsekwencją tych ostatnich było utworzenie Socjalistycznego Związku Studentów Polskich. Warto dodać, że w tym przypadku Abryszeński dążył do zweryfikowania, w jakim stopniu owa ideologizacja się powiodła i doprowadziła do zwiększenia upartyjnienia młodzieży akademickiej oraz powiększenia wpływów PZPR.

Książka gdańskiego historyka porusza także wątki, które w zasadzie stanowią *terra incognita* współczesnej historiografii. Jednym z nich jest postawa studentów i świata akademickiego wobec tragicznych wydarzeń

na Wybrzeżu w grudniu 1970 r.¹³ W społecznej świadomości panuje przekonanie, że w Grudniu '70 inteligencja nie poparła strajkujących robotników, co było odzwierciedleniem postawy klasy robotniczej dwa lata wcześniej. W swojej książce Abryszeński dokonuje weryfikacji tej tezy. Szczegółowo analizuje on stosunek studentów Politechniki Gdańskiej wobec wydarzeń grudniowych, precyzyjnie badając ich interakcję z robotnikami. W tym miejscu warto podkreślić, że autor książki nie ulega szablonowym poglądom, a umiejętnie i krytycznie analizuje materiały Służby Bezpieczeństwa. Dzięki temu przedstawia czytelnikowi cały katalog dobrze przemyślanych czynników, które w ostatecznym rozrachunku wpłynęły na niewielkie zaangażowanie studentów podczas tragedii grudniowej w Trójmieście.

W rozdziale poświęconym Grudniowi 1970 r. Abryszeński udowadnia to, jak ważną rolę przy analizie postawy młodzieży akademickiej w PRL odgrywały domy studenckie. Sytuacja w tzw. akademikach *de facto* stanowiła probierz podejścia studentów do rzeczywistości politycznej. To właśnie tam odbywały się dyskusje na temat wydarzeń grudniowych czy choćby spontaniczne kolędowanie, które trwale zapisało się w pamięci ówczesnych studentów¹⁴. Wiele innych wydarzeń z powojennej historii także działo się w akademikach. Choćby w krakowskich domach studenckich doszło do brutalnej pacyfikacji przeprowadzonej przez funkcjonariuszy Urzędu Bezpieczeństwa w związku z patriotyczną manifestacją 3 maja 1946 r.¹⁵ Akademiki były także miejscem agitacji protestujących studentów Marca '68, w niektórych miastach nawet je czasowo okupowano¹⁶. W okresie „rewolucji Solidarności”, gdy jesienią 1981 r. studenci strajkowali przeciw nielegalnemu wyborowi rektora radomskiej

12 Jerzy Eisler odwołuje się do terminu „stalinizm bez terroru”, zob. J. Eisler, *Czterdzieści pięć lat, które wstrząsnęły Polską. Historia polityczna PRL*, Warszawa 2018, s. 298.

13 Krótko o wydarzeniach grudniowych w kontekście ruchu studenckiego pisał Tom Junes, zob. T. Junes, *Pokolenia PRL. Ruch studencki w Polsce 1944–1989*, Warszawa 2022, s. 180–184.

14 P. Abryszeński, *Politechnika Gdańska 1968–1980. Portret społeczno-polityczny*, Gdańsk–Warszawa 2022, s. 179–186.

15 C. Brzoza, *3 maja 1946 w Krakowie. Przebieg wydarzeń i dokumenty*, Kraków 1996, s. 44–46.

16 J. Eisler, *Marzec 1968...*, s. 267.

Wyższej Szkoły Inżynierskiej, w krakowskim mieście studenckim Akademii Górniczo-Hutniczej obowiązywał nieformalny stan wyjątkowy – wywieszono flagi narodowe, ograniczono wizyty, zakazano także organizowania imprez¹⁷.

We wstępie do książki *Marzec i Po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski Ludowej* Przemysław Benken i Tadeusz P. Rutkowski napisali: „w bardzo licznej już i stopniowo narastającej literaturze naukowej i popularnonaukowej powiązanej z Marcem 1968 r. wciąż brakuje analiz oraz badań dotyczących skutków zaistniałego wówczas kryzysu politycznego zarówno dla aparatu władzy, jak i poszczególnych instytucji, organizacji, grup zawodowych”¹⁸. Istotnie, studia pod ich redakcją są jedną z niewielu publikacji, w której można znaleźć analizę zmian pomarcowych, które nastąpiły w wyniku pacyfikacji środowisk twórczych i naukowych w 1968 r. Dlatego istotnym walorem książki Abryszeńskiego jest właśnie dogłębna analiza konsekwencji wydarzeń marcowych i to rozumianych wielopłaszczyznowo, również z punktu widzenia działalności uczelni wyższej. W książce *Politechnika Gdańska 1968–1980* można znaleźć informacje o skutkach reformy uniwersyteckiej pozbawiającej świat akademicki autonomii. Autor ukazuje m.in. oblicza nowej rekrutacji na PG, która miała ułatwić studiowanie młodzieży z rodzin robotniczych i chłopskich, ale jak można dowiedzieć się z książki, zapewniała ona także wstęp na studia rodzinom partyjnym i bezpieczniejskim oraz obniżała standardy akademickie.

Z pewnością książka w dobitny sposób pokazuje istotną konsekwencję Marca '68 – czyli zwiększony wpływ PZPR na życie uczelni. W przypadku PG proces ten uosabiał I sekretarz Komitetu Uczelnianego PZPR Teodor Maksymiuk. Był działaczem partyjnym

bez autorytetu w środowisku oraz nieposiadającym wykształcenia technicznego. Jak wynika z badań Abryszeńskiego, Maksymiuk pozwalał sobie na impertynenckie zachowania w stosunku do władz rektorskich uczelni. Ingerował także w zmiany personalne, jak choćby w wybór dziekanów. Pozwalał sobie jednocześnie krytykować różne inicjatywy na uczelni, jak np. wystawę o amerykańskich technologiach, choć kompetencji w tej dziedzinie nie miał za grosz.

W IV rozdziale książki Autor przedstawia różnorodne podmioty – organizacje studenckie, duszpasterstwo akademickie, tajnych współpracowników oraz zagranicznych studentów – tworzące swoisty uczelniany klimat lat siedemdziesiątych na PG. Niektóre z organizacji miały istotny wpływ na postawy studentów. Jednocześnie, można mieć zastrzeżenie wobec autora, że nieco zbyt płytko potraktował problematykę wpływu Kościoła i duszpasterstwa akademickiego na uczelnianą rzeczywistość. W tym przypadku Abryszeński skupił się bardziej na opisie niż na analizie. Tymczasem uczestnictwo w gdańskim duszpasterstwie akademickim było dla wielu przyszłych działaczy opozycji demokratycznej doświadczeniem formacyjnym. Wielu opiekunów oaz, m.in. o. Ludwik Wiśniewski, stygnęło z kontestowania ówczesnego porządku politycznego¹⁹. Jaki był wpływ duszpasterstw akademickich na postawę studentów PG? Czy Kościół katolicki przyczynił się do narastania nastrojów opozycyjnych na gdańskiej uczelni technicznej? Czy stał się ich enzymem? Na te pytania zabrakło w pracy szerszej odpowiedzi. Za mankament można również uznać to, że autor niewiele miejsca poświęcił roli kadry akademickiej w formowaniu studentów. W I rozdziale pracy autor zwrócił uwagę, że powojenną kadre Politechniki Gdańskiej tworzyło wielu wybitnych badaczy przedwojennej

17 H. Głębocki, *Budowa niezależnego ruchu studenckiego: od Sierpnia 1980 do Grudnia 1981 (zarys wydarzeń)*, [w:] *Niezależne Zrzeszenie Studentów w Krakowie w latach 1980–1990. Wybór dokumentów. Tom I 1980–1981*, oprac. H. Głębocki, M. Kasprzycki, Kraków 2014, s. 74.

18 *Marzec i Po Marcu. Wpływ kryzysu Marca '68 na środowiska naukowe i kulturę Polski Ludowej*, red. P. Benken, T.P. Rutkowski, Warszawa 2019.

19 Zob. szerzej J. Skowronek, *Duszpasterstwo Akademickie w Trójmieście w latach siedemdziesiątych XX w.*, [w:] *„Oaza wolności”. Duszpasterstwa akademickie w latach siedemdziesiątych XX w.*, red. M. Marcinkiewicz, Szczecin 2011, s. 25–36.

Politechniki Lwowskiej²⁰. Można jedynie żałować, że nie dowiemy się, w jaki sposób oddziaływali oni na swoich wychowanków. W powojennej rzeczywistości naukowcy i kadra akademicka wybierali różne drogi. Niektórzy z nich stanowili o sile nowej „socjalistycznej inteligencji”, próbowali umacniać znaczenie partii na uczelniach, propagowali jej idee, inni – przeciwnie – odmawiali przyjęcia legitymacji PZPR nawet za cenę ograniczenia rozwoju naukowego²¹. A jaką drogę wybierali nauczyciele przedstawiciele generacji '68 i generacji '76? Tego typu problemy z pewnością są warte szerszego potraktowania.

W książce do pewnego stopnia brakuje również szerszego tła. Warto byłoby ukazać znaczenie tytułowego portretu społeczno-politycznego Politechniki Gdańskiej w kontekście innych uczelni Trójmiasta, a także innych szkół technicznych w Polsce. Miałyby swój sens fragment pracy, stanowiący o tym, na ile studenci, kadra akademicka PG wyróżniali się czymś szczególnym. Brakuje wreszcie próby odpowiedzi na pytanie: czy gdańską uczelnię techniczną można uznać za bardziej propartyjną, czy w większej mierze stanowiła ona jednak załączek tworzącej się opozycji demokratycznej?

Przy wszystkich wątpliwościach nie sposób nie zauważyć, że najnowsza książka Piotra Abryszeńskiego to pozycja ważna. Na mikroprzykładzie Politechniki Gdańskiej można dzięki niej plastycznie dostrzec ważne procesy towarzyszące historii świata akademickiego w PRL. Z tej pracy czytelnik pozna m.in. konsekwencje wydarzeń marcowych wobec świata nauki (np. rosnący wpływ PZPR na uczelniach), neostalinizm lat siedemdziesiątych w odniesieniu do ruchu młodzieżowego czy nasilenie swoistego neototalitaryzmu lat 1967–1968. Praca gdańskiego historyka odpowiada na istotne luki badawcze we współczesnej historiografii na temat postawy studentów i świata akademickiego wobec Grudnia'70. Dzięki analizie dwóch studenckich generacji można zaobserwować różne postawy studentów. Walorem pracy jest rzetelna kwerenda materiałów źródłowych, jej odpowiednia krytyka oraz ciekawy pomysł na konceptualizację problemu badawczego. To wszystko wskazuje na to, że książkę *Politechnika Gdańska 1968–1980. Portret społeczno-polityczny* warto przeczytać.

20 P. Abryszeński, *Politechnika Gdańska 1968–1980...*, s. 23.

21 P. Franaszek, *Wstęp*, [w:] *Granice kompromisu. Naukowcy wobec aparatu władzy ludowej*, red. P. Franaszek, Warszawa 2015, s. 8. Powyższy tom przedstawia różne postawy przedstawicieli świata nauki wobec politycznej rzeczywistości PRL.